

Horizontok metszéspontján

SZÉNÁSI ZOLTÁN: PÁRHUZAMOSOK A VÉGTELENBEN

Szénási Zoltán előző könyvének (*A szavak sokféleségétől a Szó egységéig. Tanulmányok a 20. századi magyar katolikus irodalom témaköréből*) egyik központi kérdése az volt, hogy hogyan is határozható meg a *katolikus irodalom* fogalma. Ott arra a következtetésre jut, hogy valójában kétféle ezt a jelzőt viselő irodalomról beszélhetünk a századforduló óta: az egyiket erősen meghatározzák Prohászka Ottokár elgondolásai, s ennek megfelelően konzervatív jellegű, a papköltők által művelt, magát a modernségtől elhatároló irodalomról van szó. A másik viszont olyan modern és újító jellegű, amely kihatással lehet még a teológia megújulására is, s legkanonikusabb szerzői között ott találjuk Babitsot és természetesen Pilinszkyt.

Előjáróban megállapíthatjuk, hogy Szénási új kötetében továbbra is a katolikus irodalom XX. és XXI. századi lehetőségeit kutatja. Érthető okokból viszont már nem ennek a kettőségeknek a jegyében válogatott eddig megjelent tanulmányai és kritikái közül. Az első típus ugyanis nem nagyon tarthat számot kortársi és szövegértelmezői érdeklődésre, ott inkább irodalomtörténeti, azon belül is leginkább a kritikátörténeti kérdezésmód juthat új eredményekre. Így az első tanulmány (*A Jó, a Szép és az Igaz. A konzervatív irodalomkritika szemléletmódja 1906 előtt*), egy recenzió kivételével, nemigen kapcsolódik más kötetbéli szövegekhez, még akkor sem, ha a 2010-ben hetvenöt éves *Vigilia* folyóirat történetét négy részben összefoglaló fejezet magától értetődő módon szintén a filológia területére sorolható. Viszont tartalmilag nem, hiszen már a kezdetektől ennek a másik, modernebb katolikus irodalomnak olyan meghatározó és programadó alakjai publikálnak ott és vesznek részt a szerkesztésben, mint Sík Sándor. Ahogy az a *Vigilia*-történet első részéből kiderül, a második számban megjelent *A katolikus irodalom problémájához* Sík-tanulmány később Pilinszky elismerését is kivívja, hiszen az a katolikus költőknek a „tanköltészet” helyett az „abszolút költészet” feladatát tűzi ki célul (69.). És ez a progresszív jelleg, nemcsak Pilinszkynek tűnt fel, hanem a kortársaknak is. A *Magyar Csillaggal*, az *Ezüstkorral* és az *Újholddal* is majdnem teljesen megegyező szerzőgárda az egyértelmű bizonyítéka annak, hogy a *Vigilia* már a harmincas–negyvenes években ki tudott törni arról a perifériáról, ahová az irodalomtörténeti kánonok a katolikus irodalmat helyezni szokták.

A második világháború után a katolikus irodalmat addig jellemző kettőség viszont teljesen megszűnt: a magyar kulturális közélet szovjetizálása után a Prohászka-féle konzervatív vonal már egyáltalán nem jelenhetett meg a *Vigiliában*, és a modernségre törekvő másik is alig. Nyitottságának köszönhetően viszont felekezeti hovatartozástól vagy világnézettől függetlenül befogadta azokat a szerzőket, akik máshol már nem publikálhattak, s ez tovább erősítette a progresszív jelleget. Erre építhetett Rónay György, aki a hatvanas–hetvenes években volt a lap főszerkesztője, és a (szabadabb légkörnek köszönhetően) megélénkült versenyben is magasan tartotta a lap színvonalát, ahol ezután is az esztétikai minőség volt az egyetlen értékmérő. Ez ma is így van, s ahogyan a folyóirat történetének epilógusában ol-

vashatjuk, a kétféle katolikus irodalom közötti vita eldőlt, hiszen a *Vigilia* történelmi feladatként tekint a *Nyugat* és mindenekelőtt Babits irodalmi örökségének az ápolására (126.). Beszédes, hogy emellett a Sík Sándor-, Rónay György- és Pilinszky-recepció elsődleges fórumaként érti önmagát a folyóirat, s ez teljesen egybeesik Szénási Zoltán választásaival, aki a lapban valóban sokat publikál, tehát nyugodtan tekinthető e hagyomány továbbvivőjének.

A kötetben Sík Sándorról és Pilinszkyről is van egy-egy tanulmány, Rónay Györgyről külön ugyan nem, de mivel a *Vigilia* sorsa nagyon erősen összefonódott az övével, értelemszerűen a folyóirat történetét feldolgozó részben sokszor szó esik róla. Szénási viszont szerencsére nemcsak egy meglévő kánont próbál meg követni és konzerválni, hanem igyekszik tágítani is annak határait. Erre jó példa a Radnóti-ról és tanáráról, Sík Sándorról szóló esszé („*Én nem vagyok magyar?*” *A zsidó és a katolikus identitás problémái Radnóti Miklós és Sík Sándor életművében*), hiszen a szerző megkockáztatja az állítást, hogy Sík Sándor már említett „katolikus irodalom”-koncepciójába befér Radnóti is (30.). A Sík programadó írásában meghirdetett befogadó attitűdnek sajnálatos aktualitása volt, mert a harmincas–negyvenes évek fajelméletei nemhogy nem fogadtak volna el bárkit katolikusnak, de még a magyarok egy jó részének magyarságát is megkérdőjelezték, a zsidótörvények Radnótiét ugyanúgy, mint Sík Sándorét. Pilinszky világlátását már alapvetően a KZ-lágerek tapasztalata határozta meg, s ezért csak látszólag tűnhet korszerűtlennek Szénási kísérlete, amikor megpróbálja az „életvalóság” kontextusát visszahozni a Pilinszky-versek és -esszék értelmezésébe (*A konkrétumok burka alatt. Valóság és művészet viszonya Pilinszky életművében*). Ezek persze olyan szövegek, amelyek jól olvashatók külső referenciák nélkül is, de a szerző meggyőzően bizonyítja főként az *Apokrif*-értelmezésében, hogy „[a] bibliai intertextusok, s egyéb transzcendens valóságra történő utalások a versek világát a személyes élettörténet és a történelem eseményének evidenciájától az életvalóság tragikumát még élesebben kirajzoló transzcendens jelentésadás lehetősége felé tágítják.” (42.)

A kötet kritikátörténeti írásokat egybefogó részének utolsó tanulmánya szintén egy olyan alkotó, Beney Zsuzsa irodalmi esszéit választotta tárgyául, aki egyszerre volt ennek a modern katolikus irodalomnak a követője és értelmezője. Így nem véletlenül magára Szénásira is hatással volt, amit a Pilinszky-értésük közös pontjaiban tökéletesen ki lehet mutatni (gondolok itt elsősorban arra, hogy mindketten használják Pilinszky művészete kapcsán a *monstrancia* képét, azt, hogy a műalkotás létmódja a *felmutatás* aktusa). Még látványosabb a Beney-hatás a „kudarc hermeneutikájának” átvételében (a Varga Mátyás *parsifal, parsifal* című kötetéről írott recenzió befejezése különösen ilyen), mely nemcsak a meg-nem-értés beismerését jelenti, hanem azt is, hogy a szövegek alapvető karaktere az érthetlenségük. S mivel a modern líra törekszik ugyan a kimondhatatlan kimondására, párhuzamosan olyan kijelentésekre is kényszerül, melyekkel azonnal el kell ismernie ennek a törekvésnek a kudarcos voltát (58.).

Az előbb említett recenzió, másik három verseskötetről írott bírálat mellett együtt, szintén nem véletlenül került be a szerző mostani könyvébe. A műfaj értelemszerűen kortárs szövegeket interpretál, ennek megfelelően Szénási is olyan műveket

választott recenzeálásra és később pedig válogatott be ebbe a tanulmánykötetbe (jóval több könyvismertetést írt ugyanis mostanában), amelyek a mai horizonton is újra felteszik a Sík Sándor-féle katolikus irodalmat leginkább foglalkoztató kérdéseket. Varga Mátyásnak a Parsifal-mondát átíró-átértelmező versei pedig pontosan arra kérdeznak rá, hogy lehetséges-e most a hitehagyott embernek a megtérés és az üdvözülés, vagy sem. Szénási értelmezése helyesen mutat rá, hogy a költemények, sőt még a jegyzetekben helyet kapó mondaszüzsé kihagyásai és elhallgatásai is olyan üres helyek, amelyek lehetőséget adnak az aktív befogadásra, azaz az olvasónak magának kell döntenie a Parsifal-történet pozitív vagy esetleg negatív befejezéséről. Ezt a kötetet jómagam is az utóbbi néhány év kiemelkedő lírai teljesítményének tartom, így jogosnak vélem azt a párhuzamot, amelyet az évezred első évtizedének egyik legjelentősebb versgyűjteményével, a *Halotti pompát* jegyző Borbély Szilárd költészetével rokonít a szerző. Szerinte a beszélő személyes jelenlétének korlátozása mellett az a közös bennünk, hogy középkori szövegek segítségével idézik meg a modernség előtti világ- és szubjektumfelfogást, valamint az akkor még meglévő testről való tudást (195.).

Ebből a távlatból teljesen érthető, hogy Borbély Szilárd 2010-es kötete, *A Testhez* szintén nagy relevanciával bír Szénási számára: az *intimitás* pszichológiai fogalmának segítségével meggyőzően világítja meg, hogy Borbély versei mintegy ellendiskurzusként működnek a mai, a másik ember szenvedésére érzéketlen testkultusszal szemben, és „az intimitásban kiteljesedő bensőségesség és harmónia helyett az esendőséget, a kiszolgáltatottságot, a megalázottságot teszi meg saját világ- és léttapasztalatának alapjává.” (182.) Ez a meggyőződés a vallásos horizonthoz pedig Krisztus halálán keresztül vezet vissza, hiszen Borbély esszéinek okfejtése szerint az ő meggyilkolása óta *istenjel* a test és egyben a gyilkosság is. Szénási szerint viszont Borbély egy nemzedéktársa, Vörös István egészen más, főként az irónia, sőt a blaszfémia eszközével próbálja az emberről és Istenről szóló beszéd határait megkeresni és kijelölni *A Vörös István gép vándorévei* című könyvében. Tehát még egy alapvetően posztmodern világszemléletű írónál is megtalálható a kereszténység és irodalom viszonyának problematikája, ha nem is olyan meghatározó módon, mint Vasadi Péternél, aki inkább már Pilinszky generációjához és a *Vigilia* köréhez tartozó költő, és akinek válogatott verseiről szintén találunk bírálatot a kötetben. Szénási nem is hallgatja el írása elején azt a kérdést, hogy a katolikus irodalmon belül elismert szerző vajon az egyetemesebb kánonban is ennyire kitüntetett helyet kap-e. A válasza persze diplomatikus, Ignotus Ady-kritikáját idézi, aki szerint „a szabó dolga” eldönteni, nagy vagy kicsi-e valaki, a lényeg, hogy igaz költő legyen – és ez Vasadi Péterre is vonatkozik. Igazából arról a már érintett problémáról van szó itt is, amely folyamatosan a katolikus irodalom kanonikus pozíciójára kérdez rá: ha katolikusként határozunk meg valamely művet, akkor máris nem csak esztétikai szempontokat érvényesítünk, ebben az esetben viszont a mindenki számára releváns véleménnyel bíró akadémikus, erősebben intézményesült kánonokkal máris nem harmonizál a döntésünk. Pontosán ezért értékelődik fel Pilinszky, akinek sikerült interkanonikus pozíciót kivívnia, de azóta ezt senki sem ismételte meg akkor, ha tisztán keresztény tradícióra épített.

Ennek a hagyománynak a szaktudományos reflexiója viszont kellően gazdag a mostani időkben is, így Szénási érdeklődésének megfelelően rengeteg olyan kötet van, amely hasonló kérdésekre keresi a választ, mint ő. A „*Párbeszéd egy párbeszédéről*” című fejezet tartalmazza azokat a recenziókat, amelyek nem pusztán könyvismertetések, hanem a címmel harmonizáló módon valóban párbeszédet kezdeményeznek az adott téma kutatójával. A Balázs Eszter könyvéről (*Az intellektualitás vezérei. Viták az irodalmi autonómiáról a Nyugatban és a Nyugatról 1908–1914*) írott bíráló például joggal teszi fel a kérdést, hogy a *Nyugattal* szembenállók ideológusai, Gyulai Pál és Beöthy Zsolt hogyan is jutottak el egy liberálisabb reformkori szemlélettől a konzervatív kritikáig (Szénási első kötetbeli tanulmánya voltaképp éppen erre a kérdésre találta meg a választ). A *Tizenkét legszebb magyar vers* című, Fűzfa Balázs szerkesztette sorozat hatodik kötete a *Hajnali részegség* értelmezésére vállalkozott, mint ahogyan Szénási rámutatott, viszonylag egyetlen teljesítménnyel. De természetesen ebben az esetben sem ez volt az igazán fontos a recenzens számára, hanem az, hogy a Kosztolányi-költészet megszokott metafizikai kételyeit kivételesen félre tévő vers hogyan képes a transzcendens dimenzió létezését meggyőzően bizonyítani és ennek érvényesülési mechanizmusát miben látják értelmezői. Az már nem is meglepetés, hogy az ismertett kötetek között van Pilinszky-monográfia is, illetve az ő választott mestere, József Attila is előkerül (mint ahogyan Beney Zsuzsánál és Vasadi Péternél is meghatározó a József Attila-hatás). Tverdota György kötetének (*Zord bűnös vagyok, azt hiszem. József Attila kései költészete*) alapjellegzetességét, nevezetesen, hogy az uralkodó tendenciákkal szemben nagyon is egységes ént feltételez a kései verseknél is, ismerős lehet már Szénási Pilinszky-tanulmányából, hiszen ott is „visszaírja” az életrajzi én tapasztalatait a szövegek olvasásába, a Tverdota-féle „tematikus kritika” programját követve. Pilinszky „evangéliumi esztétikája”, amit Hankovszky Tamás monográfiája tárgyalt, pedig talán a legfontosabb sarokpontja Szénási irodalomértői világának. A költő esszéinek és publicisztikáinak „teopoétikai” értelmezése egyaránt nagy tételt bír mindkét értekező számára: egy ilyen típusú olvasás bizonyíthatja, hogy minden posztmodern metafizikai kétely ellenére van olyan irodalom és van olyan értekező próza, mely színvonalasan és nem ideologikusan–dogmatikusan tudja csak felmutatni a transzcendencia létét a modernség utáni világban.

Egyáltalán nem futószalagon készült írások véletlenszerű kiválasztásáról van tehát szó a recenziókat egybefogó két fejezetnél sem. Ha mégis maradt volna bennünk kétely, akkor az utolsóként megemlíttet, Bodnár György posztumusz megjelent tanulmánykötetéről írott recenzió végképp eloszlatja minden gyanúkat. Maga a szerző is bevallja, hogy ez a könyvismertetés egyben nekrológ, sőt, meglátásom szerint hommage is (már csak azért is, mert Szénási előző kötetét is Bodnár György emlékének ajánlotta). Természetesen az egyes tanulmányok értekelése-ismertetése szintén megtörténik, de a befejezésben ott van a szomorú konklúzió, hogy a tudós életműve mégis befejezetlen maradt és ott van a mindig felmerülő kérdés, hogy ki fogja folytatni a megkezdett kutatásokat. Meggyőződésem, hogy Szénási Zoltán vállalkozott erre. Nem pontosan úgy, nem olyan hangsúlyokkal és indíttatással persze, mint annak idején Bodnár György, de valamit, egy attitűdöt, egy mesterétől ellesett nyitott felfogást feltétlenül továbbvisz.

És hát itt van még az a szélesebb tradíció is, a katolikus irodalom értelmezés-hagyománya, amit Szénási eddigi munkásságának minden eleme igyekszik tovább-éltetni. Teszi mindezt szemellenző nélkül, tudomásul véve, hogy nem lehet letagadni a mai posztmodern kondíciókat és az ebből is fakadó különféle alapvető irodalomelméleti belátásokat, éppen ellenkezőleg, valamilyen úton-módon még meg is kísérli közös nevezőre hozni azokat a katolikus irodalommal. Tisztában van azzal, hogy ma már az esztétikailag magas színvonalú irodalom nem lehet egyszólamú, nem beszélhet csak egy (dogmatikus–felekezeti) diskurzust, sokkal inkább a diskurzusok keverése, egymás elleni kijátszása válthat ki erős hatást. Mindezek ellenére bízik a katolikus irodalom jövőjében, valahogy úgy, ahogy a kötet címe is szerényen hallgat arról, hogy a párhuzamosok a végtelenben igenis *találkozhatnak*: csak ez már nem tőlünk független bizonyosság többé, hanem a remény, annak a reménye, hogy az olvasó a neki hagyott játéktérben meglátja a saját, a szöveg (és esetleg a kinyilatkoztatás) horizontjainak metszéspontját. (*Új Forrás*)

TAKÁCS MIKLÓS

Főszerkesztő és felelős kiadó: ACZÉL GÉZA

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Tipográfia: Kass János

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége. Nyomás: PIREHAB Nonprofit Kft. Nyomdaüzeme, Debrecen

Felelős vezető: Becker György vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. Telefon és fax: (52) 412-626 — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál (Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900). További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 7200 Ft, félévi 3600 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.